

PRÍPRAVA A PODPÍSANIE SLOVENSKO-NEMECKEJ ZMLUVY O VOJNOVOM HOSPODÁRSTVE Z 30. 1. 1940

EDUARD NIŽŇANSKÝ – JANA TULKISOVÁ

NIŽŇANSKÝ, E. – TULKISOVÁ, J.: Preparing and Signing of the Slovak-German Agreement on Defence Economy of 30 January 1940. *Vojenská história*, 10, 4, 2006, pp 109 – 125, Bratislava. The authors of the assessed study in their work take notice of a process before adoption of the Agreement on Defence Economy, by which the German Party achieved the right to control production and certain administrative functions in 25 most important Slovak armament enterprises that started to work for the German Army. In the process the authors result from an analysis of a relatively big number of archive documents of German origin, thanks to which they are able to create a detailed description of the whole course of the German-Slovak talks on the given Agreement. At the same time they state that the Slovak side all the time stretched the talks submitting its own drafts. In the process it made use of the fact that the German side did not have a clear concept of mutual relations. However, finally the Slovak side reached concessions only in less important matters. *Military History. World War II. Slovak-German Agreement on Defence Economy. 1940.*

Už od vzniku slovenského štátu a následne od podpísania ochrannej zmluvy, ktorá obsahovala dôverný protokol,¹ týkajúci sa otázky priemyslu, bolo jasné, že nacistické Nemecko sa bude snažiť o ovládnutie slovenského priemyslu. Slovenská strana nemala v tomto ohľade skoro žiadnu možnosť sa vyhnúť tomuto procesu. Bolo v podstate len otázkou času (prípadne vývoja na vojenských frontoch), kedy politické i vojenské velenie v nacistickom Nemecku presadí podpísanie adekvátnych zmlúv.² Jednou z takýchto slovensko-nemeckých dohôd, ktorá mala obrovský dopad na hospodárstvo slovenského štátu, bola i zmluva o vojnovom hospodárstve z 30. 1. 1940 – „wehrwirtschaftsvertrag“.

V slovenskej historiografii sa jej doteraz venovalo len málo pozornosti. J. Klimko, A. Hrnko i L. Hubenák – poskytujú o spomínanej zmluve iba stručné informácie.³ Hoci L. Hubenák dokonca uverejnil slovenské znenie tejto zmluvy⁴, okolnostiam, ktoré predchádzali jej vzniku, pozornosť nevenoval.

Do pozadia slovensko-nemeckých rokovaní nám umožnil aspoň čiastočne nahliadnúť E. Lipták.⁵ Jeho monografia *Ovládnutie slovenského priemyslu nemeckým kapitálom* predstavuje určitú východiskovú základňu pre skúmanie hospodárskych dejín vojnovvej SR. Nami sledovanou

¹Vertrauliches Protokoll über wirtschaftliche und finanzielle Zusammenarbeit zwischen dem Deutschen Reich und dem Staat Slowakei. In: HOENSCH, J.K.: Dokumente zur Autonomiepolitik der Slowakischen Volkspartei Hlinkas. München – Sien : R. Oldenbourg 1984, s. 260-261.

²Pozri napr. NIŽŇANSKÝ, E. – TULKISOVÁ, J.: Príprava a podpísanie slovensko-nemeckej dohody o Bojových chemických látkach a ich výrobných zariadeniach. In: *Vojenská história*, roč. 10, 2006, č. 3, s. 90-123, ale aj viaceré štúdií venovaných problematike ochrannej zóny.

³KLIMKO, J.: Tretia ríša a ľudácky režim na Slovensku. Bratislava : Obzor, 1986, s. 115-117. HRNKO, A.: Rokovanie o ochrannom pásme a zatiahnutie ľudácko-fašistického slovenského štátu do vojny s Poľskom. In: Zborník Múzea SNP 12, Banská Bystrica 1987, s. 50. HUBENÁK, L.: Nacistické výboje a nemecká ochranná zóna na Slovensku. In: *Právnické štúdie*, roč. 19, 1971, s. 196.

⁴HUBENÁK, L.: Politika nemeckej ochrannej zóny na Slovensku roku 1939. In: Sborník archivních prací, roč. 17, 1967, č. 2, dokument č. 69.

⁵LIPTÁK, E.: Príprava a priebeh salzburských rokovaní roku 1940 medzi predstaviteľmi Nemecka a slovenského štátu. In: *Historický časopis*, roč. 13, 1965, č. 3, s. 336.

zmluvou sa zaoberá v II. kapitole *Ovládnutie slovenského priemyslu nemeckými koncernami*, resp. v jej podkapitole *Kovorobný priemysel*. Upozornil najmä na úlohu nemeckého dôstojníka pre vojnové hospodárstvo (Wehrwirtschaftsoffizier) pri slovenskom Ministerstve národnej obrany (ďalej MNO). Ten mal v podnikoch uvedených v zmluve právo kontroly i určité správne funkcie.⁶

Zo slovenských historikov sa najviac daným problémom zaoberal L. Suško.⁷ Už on jasne napísal: „Od marca 1939 sa vo všetkých dokumentoch vedenia Wehrmachtu ohľadne vojnového priemyslu na Slovensku tiahne červená niť snahy o ovládnutie podnikov vojnového hospodárstva.“⁸ Suško pri analýze rokovaní, ktoré predchádzali podpísaniu zmluvy, vychádza najmä z J. Kaisera, samotnú zmluvu ale analyzuje na základe vlastného výskumu.

Najviac informácií, ktoré predchádzajú podpísaniu tejto zmluvy, nám doteraz poskytovala nepublikovaná práca J. Kaisera.⁹ Aj on však nechal niektoré otázky nezodpovedané. Nepokúsil sa o hlbšiu analýzu prístupu samotnej nemeckej strany k zmluve, najmä o rozbor požiadaviek nemeckých vojenských orgánov OKW, ktoré sa ukázali byť vo viacerých smeroch rozhodujúce.

Prijatiu samotného „Wehrwirtschaftsvertrag-u“ predchádzalo v roku 1939 viacero slovensko-nemeckých rokovaní. Tieto môžeme sledovať od prijatia ochrannej zmluvy, cez zmluvu o ochrannom pásme až k nami sledovanej dohode. Zo strany nacistického Nemecka tu nachádzame jasnú postupnosť, ktorá je daná nielen vzťahom k slovenskému štátu, ale najmä jeho vojenskými cieľmi. V tomto ohľade poľské ťaženie predstavuje cenzúru, keď v lete 1939 bola nemecká strana ochotná sa dohodnúť o „ochrannom“ pásme aj za „cenu“ určitých ústupkov slovenskej strane (resp. ustúpiť zo svojich pôvodných požiadaviek). V tomto ohľade nešlo o „váhu“ slovenskej diplomacie, alebo o jej vyjednávaciu akribiu, ale o nemecké vojenské ciele v Poľsku a Slovensko potrebovali ako nástupný priestor pre svoju agresiu – z čoho rezultovalo podpísanie zmluvy o štatúte ochranného pásma z 12. 8. 1939.¹⁰

Ak bližšie analyzujeme nemecké vojenské dokumenty daného obdobia, vychádza z nich, že už od marca 1939 nacistické vojenské velenie presadzovalo obsadenie Považia, vrátane podnikov zbrojného priemyslu. Ukážkou takéhoto prístupu môže byť aj žiadosť Štábu branného hospodárstva v Hlavnom veliteľstve nemeckej brannej moci (Oberkommando der Wehrmacht – ďalej OKW) z konca marca 1939, ktorý požadoval pripojenie miest Žilina, Považská Bystrica, Dubnica a Trenčín k nemeckej vojenskej výsostnej zóne (militärische Hoheitszone).¹¹ Už v tejto fáze však nešlo len o strategické ovládnutie Považia, ale ako môžeme dokumentovať prílohou adresovanou oddeleniu „Zahraničie“ v OKW (ďalej OKW/ Ausl), kde sa uvádza, že na Považí sa nachádzajú „veľmi dôležité“ podniky, a preto „je nutné, aby boli začlenené do nemeckej zóny vplyvu (Einflußzone)“.¹² Naliehanie štábu branného hospodárstva pokračovalo i v apríli. Prosil, aby sa Zahraničnému úradu oznámilo, že tieto mestá sa pripoja do výsostnej zóny Nemecka. Vojaci počítali aj s tým, že sa to nepodarí. V tom prípade žiadali, aby sa do dohody so slovenským štátom prijala klauzula, podľa ktorej by pre podniky na Považí platili rovnaké ustanovenia ako pre ochrannú zónu. Právo Nemecka na zbrojovky odôvodňovali tým, že ide

⁶LIPTÁK, E.: Ovládnutie slovenského priemyslu nemeckým kapitálom. Bratislava : SAV, 1960, s. 67.

⁷SUŠKO, L.: Počiatky hospodárskej exploatácie Slovenska nacizmom (marec 1939 – júl 1940). In: Československý časopis historický, 25, 1977, s. 702-705.

⁸Tamže, s. 702.

⁹KAISER, J.: Die Politik des Dritten Reiches gegenüber der Slowakei 1939 – 1945. Ein Beitrag zur Erforschung der nationalsozialistischen Satellitenpolitik in Südosteuropa. Dizertačná práca. Bochum 1969, s. 205-214.

¹⁰Bližšie pozri BAKA, I.: Slovensko ako nástupný priestor vo vojne proti Poľsku. In: Slovensko vo vojnách a v konfliktach v 20. storočí. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2003, s. 127-143.

¹¹SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II.C-936, fólia 5 625 442, Wehrwirtschaftsstab W Wi IV 28. 3. 1939 na OKW/ L (Landesverteidigung).

¹²SNA, f. Alexandrijský archív , II.C-936, 5 625 441, Wehrwirtschaftsstab Stb III 30. 3. 1939 na OKW/Ausl.

o dcérske podniky závodov Škoda (Plzeň) a brnianskej Zbrojovky, ktoré ležia v „rišskej oblasti“.¹³ Zdôrazňoval, že sa ich nemôže Nemecko zriecť, pretože ich potrebuje na vlastné zbrojenie, prípadne ich môže využiť aj pre export.¹⁴

Štáb branného hospodárstva v OKW nebol na nemeckej strane jediným, kto prejavil záujem o ovládnutie zbrojoviek. I Hlavné veliteľstvo pozemných vojsk (Oberkommando des Heeres – ďalej OKH) – presnejšie Generálny štáb pozemných vojsk (Generalstab des Heeres – Gen.Stb.d.H.) – považoval za potrebné, aby sa stanovila presná hranica „schutzzóny“, keďže v ochrannej zmluve bola formulovaná len všeobecne. „Začlenenie bývalých českých (! Pozn. E. N. – J. T.) zbrojárskych a muničných fabrík, ktoré ležia na Považí, a časť i východne od Váhu (až do vzdialenosti šiestich kilometrov) – pri Žiline, Dubnici, Považskej Bystrici a Kubre (východne od Trenčína)“ – označil za „súrne nutné“.¹⁵

Následne hlavný veliteľ pozemných vojsk (Oberbefehlshaber des Heeres) predniesol požiadavky OKH aj samotnému A. Hitlerovi ako hlavnému veliteľovi ozbrojených síl. Hitler na základe jeho prednášky rozhodol, že „považské fabriky sa budú považovať za česk. štátny majetok, a preto sa s nimi bude zaobchádzať rovnako ako s česk. zbrojovkami“. Za každých okolností mali zostať v nemeckých rukách a pričleniť sa ku závodom Škoda, a. s. Plzeň. Hitler presadzoval teda voči Slovensku miernejšie požiadavky než OKH. Nechcel ovládnuť považské zbrojovky priamym pričlenením k zóne. Rozhodol sa pre skrytejšiu formu ovládania, ktorou si malo zaistiť nacistické Nemecko právo využívať považské fabriky. Ako argument mu malo slúžiť tvrdenie, že ide o vlastníctvo bývalej Č-SR a nie slovenského štátu. Na základe tohto Hitlerovho rozhodnutia sa mali sformulovať 13. 4. 1939 požiadavky OKW Zahraničnému úradu¹⁶ k ochrannej zmluve, a ten ich mal následne poslať na Slovensko formou verbálnej nóty.¹⁷

O nemeckých požiadavkách bola slovenská vláda informovaná už 17. 4. 1939, ako to vyplýva z telegramu správcu nemeckého vyslanectva v Bratislave E. von Druffela.¹⁸ Ten o nich ústne informoval predsedu slovenskej vlády J. Tiso. Tiso mu údajne povedal, že „slovenská vláda ani len nepomyslí na to, aby robila ťažkosti“. Zároveň však dodal, že „očakáva ďalšie rokovania“.¹⁹ Prial si, aby sa vyjasnili vlastnícke pomery brnianskej Zbrojovky a muničnej fabriky a závodov Škoda. Poznamenal, že z akcií bývalého česko-slovenského štátu pripadá podiel aj Slovensku. Pripomenul, že už zákonom o autonómii pripadol Slovensku štátny majetok, ktorý sa nachádzal na jeho území.²⁰ Týmto vlastne Tiso odmietol princíp, ktorý presadzovali Nemci. Majetok, ktorý sa nachádzal na území slovenského štátu, sa nemal považovať za majetok bývalej Č-SR.

¹³Závod v Považskej Bystrici patril do koncernu Zbrojovka, úč. spol. Brno a dubnický závod – do koncernu Škoda, a. s. Plzeň. Po 15. 3. 1939 sa postupne stali spolu s materskými spoločnosťami súčasťou rišskonemeckého koncernu – zbrojárskeho giganta Hermann Göring Werke. LIPTÁK, L.: Podrobenie slovenského priemyslu nemeckým kapitálom v čase fašistického panstva. In: Historický časopis, roč. 3, 1955, č. 1, s. 10.

¹⁴SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-936, 5 625 446-449, Wehrwirtschaftstab W Rü I (?) apríl 1939 na OKW/ L, Ausl.

¹⁵SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-936, 5 625 417-418, Generalstab des Heeres 6. Abteilung – Otázky o Slovensku určené na vysvetlenie z 15. 4. 1939.

¹⁶Auswärtiges Amt – nacistické ministerstvo zahraničných vecí.

¹⁷SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-936, 5 625 410-413, Abw III (C) – poznámka z 19. 4. 1939 z porady u 6.Abt.Genst.d.H. 18. 4. 1939.

¹⁸SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-936, 5 625 401, telegram v. Druffela na Zahraničný úrad (AA) 17. 4. 1939. Ernst von Druffel – nemecký generálny konzul v Bratislave do 28. 7. 1939.

¹⁹„Auftrag ausgeführt. Tiso sagte, es liege Slowakischer Regierung grundsätzlich fern, Schwierigkeiten zu machen. Er sehe weiteren Verhandlungen entgegen und erbitte tunlichst schriftliche Festlegung der deutschen Wünsche hinsichtlich Interpretation Vertrags. Ausdehnung Vertragszone auf Trentschin usw. sei schwer tragbar. ...“ SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-936, 5 625 401, Druffelov telegram na AA 17. 4. 1939.

²⁰Tamže.

O nemeckých požiadavkách rokovali predstavitelia slovenskej vlády prvý raz 19. 4. 1939 v Berlíne.²¹ Zdržiavali sa tu pri príležitosti osláv Hitlerových narodenín.²² Na Zahraničnom úrade sa v ten deň konali dve zasadnutia, na ktorých sa rokovalo o Slovensku. Internú (nemeckú) poradu (bez Slovákov) viedol štátny sekretár Ernst v. Weizsäcker.²³ Zástupcovia z OKH a OKW sa dohodli, že „so Slovákami sa nebude 19. 4. rokovať o žiadnych podrobnostiach“.²⁴ Nemecké vojenské kruhy sa chceli očividne vyvarovať záväzkov voči bratislavskej vláde.

Na druhom rokovaní²⁵ sa zúčastnila i slovenská delegácia pod vedením Tisa.²⁶ Dohodlo sa, že na konečné určenie východného okraja „schutzzóny“ a jej štatútu je nutné vytvoriť vojenskú komisiu, ktorá príde do Bratislavy. Pravdepodobne nielen nemeckí, ale i slovenskí zástupcovia nemali záujem rokovať o podrobnostiach a prenechali riešenie na neskoršiu dobu – po príchode Nemeckej vojenskej komisie (Deutsche Militärkommission – ďalej DMK) na Slovensko. Predseda slovenskej vlády Tiso chcel rokovať i o otázke vlastníctva bývalých česko-slovenských zbrojoviek. Ríšsky štátny sekretár Keppler²⁷ uviedol, že „Škodove závody boli vždy v súkromnom vlastníctve. Brnianska zbrojovka by mala prejsť v priebehu druhej polovice roka z českého (! Pozn. E N. – J. T.) štátneho vlastníctva tiež do súkromného vlastníctva.“²⁸ Slovenská delegácia bola zároveň upozornená, že na fabriky, na ktorých má Nemecko zbrojárske záujmy, sa musia klásať určité požiadavky z dôvodov vojenského utajenia. Tá „mala preto plné pochopenie“.²⁹

Rokovaniami o rozsahu a štatúte ochrannej zóny bola na nemeckej strane poverená DMK – pod vedením generálporučíka F. Barckhausena. Na Slovensko prišla začiatkom mája 1939. DMK sa podarilo uzavrieť s predstaviteľmi slovenskej vlády zmluvu o štatúte ochrannej zóny až v auguste 1939. Zbrojárske podniky do „schutzzóny“ napokon zahrnuté neboli. Nemecká strana, ako sme spomenuli, musela v prvom rade riešiť problém vojny proti Poľsku, a preto uzavreli túto zmluvu v auguste 1939.

Aj keď sa v samotnej ochrannej zmluve medzi slovenským štátom a nacistickým Nemeckom nehovorilo o hospodárskej kontrole Slovenska, túto mal zaistiť dôverný protokol o hospodárskej a finančnej spolupráci, ktorý bol podpísaný 23. 3. 1939.³⁰

V protokole sa na jednej strane uvádzalo (čl. I.), že Nemecko bude podporovať na Slovensku rast poľnohospodárskej produkcie, ťažby surovín, drevárskeho priemyslu, dopravy, ale len „so zreteľom na trhové odbytiská v Nemecku“. V článku III. však bolo dôležité ustanovenie, podľa

²¹Akten zur deutschen auswärtigen Politik (ADAP), Serie D, Band 4, s. 244-6. (dokument 235). „(...) Ministerpräsident Tiso kommt auf die Wünsche des Oberkommandos der Wehrmacht zu sprechen, die ihm durch Generalkonsul von Druffel mündlich mitgeteilt wurden. Er führt aus, die Ausdehnung der Vertragshzone auf Trentschin und Sillein für die Slowakische Regierung schwer tragbar wäre, (...)“

²²HRNKO, Rokovanie..., ref. 3, s. 45.

²³Ernst Freiherr von Weizsäcker (1882 – 1951) – štátny tajomník Zahraničného úradu, zástupca ríšskeho ministra zahraničných vecí J. v. Ribbentropa.

²⁴SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-936, 5 625 407-409, Oberquartiermeister IV Genst.d.H. – poznámka z 21. 4. 1939 o 2 poradách na Zahraničnom úrade 19. 4. 1939.

²⁵O rokovaní slovenskej delegácie na Zahraničnom úrade 19. 4. 1939 sme čerpali informácie z dvoch záznamov, ktoré pochádzajú od rôznych zdrojov na nemeckej strane – od AA (HUBENÁK, Politika..., ref. 4, dokument č. 41) a O Qu IV/OKH [Oberquartiermeister – oddelenie „Hlavný ubytovateľ“ v OKH] (SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-936, 5 625 407-409).

²⁶„An der Besprechung nahmen teil: Von deutscher Seite: Staatssekretär von Weizsäcker, Staatssekretär Keppler, Unterstaatssekretär Woermann, Ministerialdirektor Gaus, Vortragender Legationsrat Altenburg, Legationsrat v. d. Heyden-Rynsch, Generalmajor von Tippelskirch, Major Becker.“ HUBENÁK, Politika..., ref. 4, dokument č. 41.

²⁷Wilhelm Keppler – štátny tajomník, zmocnenec Hitlera vyslaný v marci 1939 dohodnúť so slovenskou autonómnou vládou odtrhnutie Slovenska od Č-SR.

²⁸HUBENÁK, Politika..., ref. 4, dokument č. 41.

²⁹SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-936, 5 625 407-409, O Qu IV Genst.d.H. – poznámka z 21. 4. 1939.

³⁰Vertrauliches Protokoll über wirtschaftliche und finanzielle Zusammenarbeit zwischen dem Deutschen Reich und dem Staat Slowakei. In: HOENSCH, J.K.: Dokumente zur Autonomiepolitik der Slowakischen Volkspartei Hlinkas. München – Wien: R. Oldenbourg 1984, s. 260-261.

ktorého mohlo Slovensko viesť hospodárske rokovania s ostatnými štátmi až po uzavretí dohody s Nemeckom, pričom ho o nich muselo informovať. Degradovala sa tým samostatnosť slovenského štátu v oblasti zahraničného obchodu. Medzi Slovenskom a nacistickým Nemeckom nemala byť zriadená colná únia a slovenský štát mal mať vlastnú menu.³¹

Napriek tomu, že ešte neexistovala zmluva o vojnovom hospodárstve, slovenská vláda na slovensko-nemeckom zasadnutí, ktoré sa konalo v druhej polovici júla 1939, súhlasila s tým, aby sa vojenský materiál exportoval do zahraničia len so súhlasom nemeckej vlády.³²

PRVÉ VERZIE „WEHRWIRTSCHAFTSVERTRAGU“

Realizovanie dohody o zbrojárskych podnikoch na Slovensku sa z dôvodov, ktoré sme spomenuli, časovo oddialilo na obdobie po poľskom ťažení.

Slovensko-nemecké rokovania o zbrojárskych podnikoch na území slovenského štátu prebiehali od novembra 1939 do konca januára 1940. Prvý návrh tejto zmluvy však vznikol už niekoľko mesiacov pred samotným začatím rokovaní. Vo viacerých bodoch sa líšil od tej verzie zmluvy, ktorá bola napokon predložená slovenskej strane.

Z nášho výskumu poznáme najstaršiu verziu návrhu dohody, ktorá pochádza zo 6. 5. 1939. Poslal ju štáb branného hospodárstva v OKW na oddelenia „Obrany štátu“ (OKW/ L) a OKW/

³¹Slovenská mena sa osamostatnila 4. 4. 1939. Menová jednotka sa zmenila z Kč na Ks, pričom pomer novej meny k starej bol 1:1. 23. 3. 1939 bola podpísaná i dohoda o platobnom styku. Voči ríšskej marke sa prijal dovtedy platný devízový kurz československej koruny – 1 RM : 11,628 Kč (neskôr Ks). Marka bola nadhodnotená asi o 50 %. Platobný styk medzi Slovenskom na jednej strane a Nemeckom a Protektorátom na strane druhej sa mal uskutočňovať clearingovou formou. Znamená to, že vzájomné zúčtovanie pohľadávok sa zakladalo na bezhotovostnom, bezdevízovom a bezúrokovom realizovaní vzájomných pohľadávok prostredníctvom viacerých účtov. Clearingový obchod bol pre slovenské hospodárstvo nevýhodný. Nemecko nevyrovnávalo kontá, a tak narástol dlh, ktorý nemecká strana nikdy neuhradila. FALTUS, J. – PRŮCHA, V.: *Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918 – 1945*. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1969, s. 386.

³²SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-906, 000 061-64, protokol zo slovensko-nemeckého zasadnutia 19. 7. 1939 s pripojením výsledku zo zasadnutia 24. 7. 1939. Aj podpísaniu tejto dohody predchádzali dlhšie rokovania. Štáb branného hospodárstva OKW poslal na oddelenie OKW/ Ausl už 27. 3. 1939 žiadosť, aby Zahraničný úrad predložil príslušný návrh slovenskej vláde. Oprávnenosť svojej požiadavky odôvodňovalo ustanoveniami prijatými v ochrannej zmluve, ktorou prebrala „nemecká ríša“ vojenskú ochranu nad Slovenskom, a to by s ňou malo úzko spolupracovať v zahraničnopolitickej oblasti. Slovenská vláda mala vývoz voj. materiálu zo Slovenska podmieniť povolením, ktoré by bolo udelené, príp. zamietnuté, len po dohode s ríšskou vládou alebo príslušným oddelením OKW. Ďalej sa mala slovenská vláda postarať o to, aby colná správa kontrolovala povolenia. Ohľadne slovensko-nemeckej hranice si nemecká strana vyhradzovala zvláštnu poradu. OKW/Ausl. poslalo tento návrh na Zahraničný úrad na druhý deň. V ten istý deň (28. 3. 1939) sa konala porada na 6. oddelení Generálneho štábu Pozemných vojsk, kde sa konštatovalo, že Zahraničný úrad bude rokovať so slovenskou vládou, aby prijala taký zákon o vývoze voj. materiálu, ktorý by bol prispôsobený zodpovedajúcemu ríšskemu zákonu. Uvedená požiadavka bola zahrnutá i do zoznamu prianí OKW na slovenskú vládu z polovice apríla 1939. Nemecký konzul v Bratislave E. v. Druffel o nich informoval predsedu slovenskej vlády J. Tisa ústne. Tiso mu v tejto veci prisľúbil vykonanie príslušných opatrení. Po ústnom oboznámení nasledovalo opätovne zaslanie návrhu, ktorý však obsahoval istú zmenu. Štáb branného hospodárstva OKW tentoraz už priamo zaslal na Zahraničný úrad svoj návrh zmluvy, ktorá sa mala so slovenskou vládou uzavrieť. Povolenie, ktoré mala pri vývoze voj. materiálu do zahraničia slovenská vláda vyžadovať, sa ale nemalo týkať vývozu do Nemecka a Protektorátu Čechy a Morava. Nemeckú stranu mal pri rokovaní zastupovať styčný dôstojník od OKH mjr. Becker, ktorý bol pridelený nemeckému konzulovi v Bratislave. Ako už bolo spomenuté, slovenská vláda dala súhlas až v júli 1939. Stalo sa tak v priebehu rokovaní s DMK o štatúte ochranného pásma. SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-936, 5 625 469, Wehrwirtschaftstab Stb III na OKW/ Ausl 27. 3. 1939; II.C-936, 5 625 468, OKW/Ausl III L na AA 28. 3. 1939;

II.C-936, 5 625 490-491, Gr. L. Ausl – poznámka o porade u 6. Abt. des Genstb.d.H. o slovenskej otázke 28. 3. 1939; Pozri bod 6. SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-936, 5 625 402-404, Zoznam prianí OKW z 15. 4. 1939, ktorých splnenie sa očakáva kvôli uplatneniu ochrannej zmluvy; II.C-936, 5 625 401, telegram Druffela zo 17. 4. 1939 na AA; II.C-936, 5 625 385, OKW/ WStb III na AA 24. 4. 1939.

Ausl návrh slovensko-nemeckej zmluvy,³³ v ktorom boli zhrnuté jeho požiadavky na slovenské zbrojárske podniky. Chcel od uvedených oddelení zistiť ich stanovisko k predkladanému návrhu. Ak by do 12. 5. 1939 od nich neprišla odpoveď, malo sa to pokladať za súhlas. OKW/Ausl poslalo odpoveď 11. 5. 1939, v ktorej schválilo celý návrh.³⁴

V prípise k návrhu štáb branného hospodárstva uvádzal, že na západnom Slovensku – obzvlášť na Považí – ležia bývalé čs. zbrojárske podniky. Väčšinou malo ísť o dcérske podniky závodov, ktoré sa nachádzali v Protektoráte. Požadoval, aby boli využité pre „účely ríšskej obrany“. S tým súvisiace štátoprávne otázky mala riešiť zmluva so slovenským štátom. Do prílohy k zmluve navrhoval zaradiť podniky ležiace v nasledovných miestach: Žilina, Považská Bystrica, Dubnica, Trenčín, Trnava a Beckov. Zároveň si však vyhradzoval právo doplniť tento zoznam na základe práve prebiehajúcich prieskumov slovenského územia. V návrhu dohody sa predpokladalo, že na uvedené podniky a v nich vyrobené zbrane, prístroje, polofabrikáty bude mať dispozičné právo výlučne Nemecko, a to nielen cez vojnu, ale i v období mieru. Dispozičné právo sa malo týkať aj patentov a licencií, ktoré patrili alebo budú patriť podnikom. Podniky sa mali riadiť podľa zvláštnych nariadení, ktoré by vydávali príslušné nemecké orgány. Nemecko malo mať ďalej právo dosadiť do podnikov poverencov, ktorí by ich viedli a kontrolovali.

Slovenská vláda mala zabezpečiť pracovné sily. V prípade potreby sem však mohlo Nemecko dosadiť i nemeckých štátnych príslušníkov, príp. pracovné sily z Protektorátu. O kontrašpionážnu ochranu podnikov sa mali starať zvláštni poverenci nemeckej vojenskej špionážnej služby – tzv. „abwehrbeauftragte“ – podľa smerníc platných v nacistickom Nemecku. Na zamestnancov podnikov, ktorí by sa dopustili voči uvedeným podnikom trestného činu, sa malo dokonca vzťahovať nemecké trestné právo a obvinení mali podliehať nemeckému trestnému súdnictvu. Od slovenských úradov sa očakávalo, že na požiadanie nemeckých úradov sa začne trestné stíhanie a slovenská polícia zatkne obvinených bez preverovania, pričom ich následne vydá nemeckým úradom. Nemecká strana pamätala pri zostavovaní návrhu zmluvy i na zabezpečenie ekonomických výhod. Podniky mali byť zásobované bezcolné, ceny za dodávky pre Wehrmacht sa mali určiť podľa ustanovení platných v Nemecku. Slovenská i nemecká vláda sa zmluvou mali zaviazat, že uskutočnia potrebné právne opatrenia. Zmluva sa navyše nemala zverejniť.

Štáb branného hospodárstva v OKW plánoval po schválení návrh dohody poslať na Zahraničný úrad, ktorému mal slúžiť ako podklad pre rokovania so slovenskou vládou.

Medzi úlohami, ktorými bola poverená DMK, vyslaná na Slovensko v máji 1939, mali dôležité miesto aj otázky súvisiace so zbrojárskymi podnikmi. Bola to napr. aj požiadavka bezcolného dovozu a vývozu tovarov a surovín potrebných pre zásobovanie týchto podnikov. Mali pre ne platiť ustanovenia platné pre ochranné pásmo, hoci do vytvárajúcej sa zóny patriť nemali.³⁵

Slovensko-nemecké rokovania potom neprebíhali konkrétne o zmluve o zbrojárskych podnikoch, pretože sa týkali najmä ohraničenia tvoriacej sa ochrannej zóny. Až po skončení týchto rokovaní sa malo ukázať, či bude takáto zmluva potrebná.³⁶ Problém zbrojárskych podnikov sa však vyskytuje aj v rokovaníach o hraniciach ochrannej zóny. 22. 7. 1939 poslal Zahraničný úrad na nemecké vyslanectvo v Bratislave nové pokyny od OKW, ktoré mali dopĺňať úlohy pre DMK z mája 1939. Týkali sa oblasti mimo ochranného pásma. Boli v nich spomenuté i zbrojárske podniky. Pretože sa nachádzali mimo ochranného pásma, nemali byť ani predmetom rokovaní o štatúte „schutzzóny“, keďže sa na ne nevzťahoval čl. 2 ochrannej zmluvy.³⁷

³³SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-936, 5 625 308-313, Wehrwirtschaftstab W Wi V b na L, Ausl 6. 5. 1939.

³⁴KAISER, ref. 9, s. 206; SUŠKO, L.: Počiatky hospodárskej exploatacie Slovenska nacizmom (marec 1939 – júl 1940). In: Československý časopis historický, 25, 1977, s. 702.

³⁵SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-936, 5 625 361-364, OKW/ Ausl III d – úlohy pre DMK zo 4. 5. 1939.

³⁶Ak by Považie bolo začlenené do ochranného pásma, bola by do určitej miery zmluva o zbrojárskych podnikoch bezpredmetná.

³⁷SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-932, 1 962 052-055, AA na nem. vyslanectvo v Bratislave 22. 7. 1939.

OKW chcelo rokovania o štatúte ochranej zóny rýchlo uzavrieť, pretože sa blížil termín napadnutia Poľska. Rozhodlo sa teda otázku zbrojoviek dočasne odsunúť. Ich využitie sa malo zabezpečiť osobitnou zmluvou až neskôr – po porážke Poľska.

Už v septembri 1939 začala nemecká strana opäť vyvíjať úsilie o uzavretie zmluvy o brannom hospodárstve. Zahraničný úrad poslal nový návrh zmluvy na nemecké vyslanectvo v Bratislave 22. 9. 1939.³⁸

Od spomenutého májového návrhu sa odlišoval predovšetkým zvýšeným počtom podnikov, na ktoré sa mala zmluva vzťahovať. V pôvodnom návrhu sa hovorilo len o považských podnikoch. V novom zozname boli uvedené podniky z celého územia slovenského štátu, pričom boli rozdelené do troch skupín – podniky ležiace v ochrannom pásme, na Považí a napokon na zvyšnom území. Zoznam mal ešte doplniť vedúci DMK – genpor. F. Barckhausen.

Podľa Kaisera si rozšírením požiadaviek na celé územie Berlín vybral odmenu za to, že neanektoval územie západného Slovenska. Rozdelenie podnikov do troch skupín malo byť ovplyvnené touto pôvodnou teritoriálnou koncepciou.³⁹ Nemecké vyslanectvo v Bratislave malo o návrhu rokovať so slovenskou vládou a prispieť k čo najrýchlejšiemu uzavretiu zmluvy.

Ďalšia významná zmena v septembrovom návrhu sa týkala otázky trestných činov. Berlín sa zriekol požiadavky, aby sa trestné činy, ktoré boli namierené proti záujmom nacistického Nemecka, posudzovali podľa nemeckého práva.

BARCKHAUSENOVE PRIPOMIENKY K VERZII „WEHRWIRTSCHAFTSVERTRAGU“ ZO SEPTEMBRA 1939

Nemecké vyslanectvo v Bratislave septembrový návrh slovenskej vláde ani nepredložilo. Namiesto toho sa o ňom nemecký vyslanec H. Bernard dôkladne radil s vedúcim DMK genpor. F. Barckhausenom.⁴⁰ Barckhausen, ktorý mal už bohaté skúsenosti zo slovensko-nemeckých rokovaní o štatúte ochranného pásma, vyslovil obavy nad tým, ak sa predložená verzia návrhu zmluvy stane podkladom pre rokovania so slovenskou vládou. K niektorým bodom návrhu dohody vzniesol svoje pripomienky. Podľa čl. 3 poverovala nemecká vláda vykonávaním dozoru v podnikoch poverencov, ktorí v nich mali skúmať opatrenia vydané na realizovanie objednávok. Slovenská vláda mala s touto kontrolou súhlasiť a postarať sa o to, aby podniky splnili nariadenia poverencov, príp. nemeckých miest, ktoré im udelili zákazky. Navrhované postavenie poverencov v zbrojárskych podnikoch považoval Barckhausen za nejasné, podľa neho sa malo bližšie špecifikovať.

Ďalej očakával Barckhausen okamžité námietky zo slovenskej strany voči čl. 4, ktorý sa týkal pracovných síl. Slovenská vláda sa mala postarať, aby podniky na ich žiadosť dostali prídel pracovných síl. Nemecká vláda však mohla v prípade potreby zamestnať v podnikoch i nemeckých ríšskych príslušníkov, príp. príslušníkov Protektorátu Čechy a Morava. Barckhausen sa obával najmä slovenskej reakcie súvisiacej s otázkou zamestnávania príslušníkov Protektorátu na Slovensku. Vopred sa mal podľa neho zdôrazniť prechodný charakter ich činnosti.

Námietky mal tiež proti čl. 6. Uvádza sa v ňom: „Slovenská vláda sa postará o to, aby vo vzťahu k podnikom spáchané jednanie a opomenutia, ktoré sú spôsobilé poškodiť spoločné záujmy „nemeckej ríše“ a Slovenskej republiky /napr. vojenská zrada, sabotáž, previnenia proti

³⁸SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 626 366-371, AA na nem. vyslanectvo v Bratislave 22. 9. 1939 – v prílohe: návrh zmluvy o brannom hospodárstve.

³⁹KAISER, ref. 9, s. 206 – uvedené v poznámkovom aparáte (č. 3).

⁴⁰SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-932, 1 961 956-957, nem. vyslanec Bernard na AA (Gehemrat Heinburg) 4. 10. 1939.

pracovnímu poriadku atď./, bez ohľadu na to, či boli tieto spáchané v podniku alebo mimo podnikov, boli stíhané podľa trestného práva s celou prísnosťou tak, ako keby boli bývali namierené bezprostredne len proti záujmom Slovenskej republiky.“ Slovenská vláda mala „nemeckej ríši“ umožniť presadiť nemecké záujmy, ak sa pred slovenskými justičnými orgánmi prerokovávali v trestnom konaní otázky, ktoré sa dotýkali spoločných záujmov „nemeckej ríše“ a slovenského štátu. Tento článok nemal byť podľa Barckhausena súčasťou zmluvy o vojnovom hospodárstve, ale osobitnej dohody, ktorou by sa ustanovenie platné pre ochrannú zónu rozšírilo na celé slovenské územie. Pri uzatváraní zmluvy o „schutzzóne“ sa vraj takáto dohoda v budúcnosti predpokladala. Plánovalo sa údajne tiež nadviazanie spolupráce medzi ríšskym a slovenským ministerstvom spravodlivosti, čo sa však – ako konštatoval Barckhausen – nestalo. Javilo sa mu, že na Slovensku sa už onedlho nebudú dať vytvoriť predpoklady pre uplatnenie nemeckej vojenskej súdnej právomoci.

Barckhausen chcel o týchto i iných otázkach rokovať s príslušnými nemeckými miestami – čiže OKW a Zahraničným úradom – ešte predtým, než sa návrh zmluvy pošle slovenskej vláde.⁴¹ Táto porada sa konala na Zahraničnom úrade v Berlíne 11. 10. 1939.⁴² Zúčastnili sa na nej zástupcovia Zahraničného úradu, OKW, ríšskeho ministerstva spravodlivosti, financií, ríšskeho patentného úradu, úradu pre štvorročný plán, generálny splnomocnenec ministerstva hospodárstva a tiež členovia Nemeckej misie pozemného vojska (DHM)⁴³ – Barckhausen, Behm⁴⁴ a Hofmann. Výsledkom porady bol nový návrh dohody o využití slovenských zbrojárskych podnikov, ktorý bol už jej jedenástou verziou.⁴⁵

Návrh dohody, ktorý bol prijatý na medzirezortnej porade na Zahraničnom úrade 11. 10. 1939, bol prvou verziou „wehrwirtschaftsvertrag-u“, ktorá bola predložená slovenskej vláde. Od nej sa napokon odvíjali slovensko-nemecké rokovania o zmluve o vojnovom priemysle, a preto považujeme za potrebné ju podrobnejšie analyzovať. Dohodu tvorilo 15 § a zoznam zbrojárskych podnikov. Slovenská a nemecká vláda sa mali pre využitie podnikov vojnového hospodárstva na Slovensku pre účely nemeckého vojnového hospodárstva dohodnúť nasledovne:

„Nemecká vláda zverí podnikom vojnového hospodárstva na Slovensku, ktoré sú v pripojenom zozname bližšie označené, podľa ustanovenia tejto zmluvy objednávky na obranu štátu, ktoré budú uzavreté s jednotlivými podnikmi na základe zvláštnych dohovorov“ (§ 1). Slovenská vláda sa mala ďalej postarať, aby podniky zverené objednávky čo najrýchlejšie previedli, preto dali k dispozícii svoju výrobnú schopnosť – pokiaľ to bude nutné – a na požiadanie ju i zvýšili (§ 2).

Oproti návrhu zo septembra 1939 obsahovala nová verzia niekoľko ústupkov nemeckej strany. Nemecká strana bola napr. ochotná umožniť slovenskému priemyslu podieľať sa na využívaní slovenských zbrojárskych podnikov. Potrebná účasť a rozsah slovenského priemyslu na využití podnikov či už na účely civilného zásobovania, či potrebného vývozu, sa mala určiť v spolupráci medzi slovenským ministerstvom hospodárstva /Najvyšší hospodársky úrad/ a Nemeckou vojenskou misiou /dôstojník pre vojnové hospodárstvo/ (§ 3).

⁴¹Tamže.

⁴²SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-905, 000 989, denník DMK 11. 10. 1939 – záznam o porade na AA.

⁴³DMK sa od 12. 9. 1939 nazývala Nemecká misia pozemného vojska (DHM). 31. 10. 1939 bola rozpustená. Jednou z jej posledných úloh bolo uzavretie dohody medzi Slovenskou republikou a „nemeckou ríšou“ o vyslaní Nemeckej misie pozemného vojska (DHM) a Nemeckej leteckej misie (DLM) 9.10.1939. Obe misie boli vytvorené 1.11.1939 a predstavovali dve zložky Nemeckej vojenskej misie (DMM). Jej úlohou bolo pomáhať pri budovaní slovenskej armády podľa nemeckého vzoru. Časť členstva tvorili členovia bývalej DMK, niektorí dôstojníci boli pridelení k misiám neskôr. SNA, fond Alexandrijský archív, II.C-883, 622 1769-1773, OKW A Ausl/Abw Ausl III d 24. 10. 1939.

⁴⁴Behm bol nemeckým dôstojníkom pre vojnové hospodárstvo (Wehrwirtschaftsoffizier – W.O.) pri DHM.

⁴⁵SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 626 325-331, Návrh zmluvy o vojnovom priemysle z 11. 10. 1939 – príloha, AA (Woermann) na príslušné ministerstvá 13. 10. 1939 /Schnellbrief/.

Zohľadnili sa aj predchádzajúce Barckhausenove výhrady k verzii dohody z 22. 9. 1939 a presnejšie sa definovalo postavenie nemeckých poverencov v podnikoch. Nemecká vláda poverovala vykonávaním dozoru v podnikoch dôstojníka pre vojnové hospodárstvo (Wehrwirtschaftsoffizier) – z DHM – a jemu podriadených poverencov. Nemecký dôstojník pre vojnové hospodárstvo i do jednotlivých podnikov pridelení poverenci mali mať právo kedykoľvek a bez obmedzenia vstúpiť do podnikov, skúmať opatrenia vydané na realizovanie objednávok, a to bez narušenia plnej zodpovednosti riaditeľa podniku a v prípade potreby naliehať na ich zmenu. V nutnom prípade mali spolupôsobiť pri vyžiadaní pracovných síl, dopravných prostriedkov, výrobných hmôt, strojov a pomocných látok od príslušných nemeckých alebo slovenských orgánov (§ 4).

Podľa § 5 sa mala slovenská vláda postarať, aby podniky na ich žiadosť ihneď dostali prídely pracovných síl, ktoré potrebujú na prípravu a prevedenie im uložených úloh. Nemecká vláda bola oprávnená týmto podnikom pridelit' tiež nemeckých ríšskych príslušníkov alebo príslušníkov Protektorátu Čechy a Morava ako robotníkov, zamestnancov, atď. Tieto pracovné sily nemali podliehať na Slovensku platným predpisom o zamestnávaní zahraničných pracovných síl. Barckhausenova pripomienka k tomuto paragrafu teda nebola zohľadnená.

Slovenská vláda sa v § 6 mala zaviazat', že oslobodí od brannej povinnosti v prípade vojny tých „členov osadenstva“, ktorí sú nenahraditeľní pri udržíaní podniku.

Slovenská vláda mala zariadiť, aby boli prevedené všetky opatrenia v podnikoch a ich okolí, ktoré sú potrebné na zamedzenie špionáže a utajenie, ďalej opatrenia na ochranu podnikov a protiletectvej ochrane (§ 7).

§ 8 sa zhodoval s už spomínaným čl. 6 z návrhu dohody zo septembra 1939. Zostal súčasťou zmluvy i napriek Barckhausenovým námietkam.

V § 9 sa uvádzalo, že slovenská vláda nebude vyberať pri dovoze z ríšskeho územia, rátajúc do toho Protektorát Čechy a Moravu, žiadne clá zo zásielok, pokiaľ boli dovezené na základe tejto dohody. Tieto zásielky nemali podliehať existujúcim dovozným obmedzeniam, ustanoveniam ohľadne devíz a kontingentov. Rovnako mal byť aj export na účet nemeckej ríše zhotoveného nepriameho alebo priameho vojenského materiálu, vrátane polovýrobov pre tento materiál, oslobodený od všetkých exportných obmedzení.

Nemeckú ríšu a ňou poverené miesta § 10 oprávňoval využívaním vynálezov, u ktorých právo vynálezu alebo z toho odvodené práva /licencie/ by patrili alebo v budúcnosti budú patriť podniku, riaditeľom podnikov alebo na základe ich činnosti v podnikoch členom osadenstva, a to v rámci týchto práv.

Ohľadom udelenia zákaziek, zhotovenia, prevzatia a cien sa mali podľa § 11 uzavrieť medzi jednotlivými podnikmi a „nemeckou ríšou“ poverenými miestami zvláštne dohody. V prípade, že by sa podobná dohoda neuskutočnila, mala sa slovenská vláda v jej zmysle postarať o aplikovanie ustanovení platných v nemeckej ríši pre dodávky Wehrmachtu.

Spory medzi podnikmi a (nemeckými) orgánmi, ktoré im dali objednávky, sa mali riešiť podľa práva miesta, kde sa zákazka uskutočňovala a jedinými kompetentnými mali byť súdy nachádzajúce sa v okrsku týchto miest. Miesto uskutočnenia zákazky vždy určovali orgány, ktoré tieto zákazky dávali (§ 12).

Podľa § 13 mohli ustanoveniam v zmluve podliehať aj podniky, ktoré síce neboli uvedené v priloženom zozname, ale nachádzali sa na území slovenského štátu. Nemecká a slovenská vláda mali vydať na prevedenie tejto zmluvy potrebné zákonodarné a správne výnosy (§ 14) a zmluva vstupovala do platnosti jej podpísaním (§ 15).

SLOVENSKO-NEMECKÉ ROKOVANIA O ZMLUVE O VOJNOVOM HOSPODÁRSTVE

Nemecký návrh z 11. 10. 1939 sa stal základom pre slovensko-nemecké vyjednávania, ktoré sa začali 18. 11. 1939.⁴⁶ Slovenská komisia pozostávala zo zástupcov slovenského Ministerstva zahraničných vecí (MZV), Ministerstva vnútra (MV), Ministerstva spravodlivosti (MS) a MNO. Nemeckú stranu zastupoval vyslanec radca Hofmann. Na zasadnutí sa mala vyjasniť otázka, ktoré ustanovenia zmluvy slovenská strana prijíma, a ktoré body sa prerokujú v rámci všeobecnej hospodárskej porady medzi vyslancom Š. Polyakom a vedúcim referátu na ríšskom ministerstve hospodárstva Bergemannom,⁴⁷ tá sa potom uskutočnila 21. 11. 1939. Slovenská komisia vznikla na zasadnutí 18. 11. 1939 pozmeňovacie návrhy takmer ku každému bodu zmluvy.

24. 11. 1939 sa konala porada na Zahraničnom úrade medzi zástupcami ríšskych ministerstiev a úradov, o. i. i z oddelenia OKW/Ausl. Nemecký vyslanec H. Bernard, ktorý na Zahraničný úrad poslal záznam zo zasadnutia z 18. 11. 1939, žiadal Zahraničný úrad, aby sa zaujalo stanovisko k slovenským pozmeňovacím a doplňujúcim návrhom.⁴⁸ Tak sa i stalo. S viacerými slovenskými návrhmi nemecké orgány 24. 11. 1939 súhlasili, príp. ich čiastočne pozmenili.

Návrh zmluvy nemeckí zástupcovia prerokovali i s vyslancom Š. Polyakom a guvernérom SNB I. Karvašom pri príležitosti zasadnutia slovensko-nemeckého vládneho výboru v Berlíne v dňoch 20. – 23. 11. 1939. I. Karvaš poznamenal, že k pôvodnému návrhu z 11. 10. 1939 vyjadril obavy i predseda vlády V. Tuka, pretože „v určitých bodoch boli dotknuté výsostné práva slovenského štátu“. S novým návrhom boli obaja slovenskí zástupcovia spokojní a prisľúbili, že sa zaň prihovoria. I. Karvaš mal nový návrh predložiť slovenskej ministerskej rade. Š. Polyak i I. Karvaš odišli do Bratislavy. Do Berlína sa mali vrátiť s ostatnými členmi slovenskej delegácie začiatkom decembra, aby sa ukončilo zasadnutie slovensko-nemeckého vládneho výboru, ktoré bolo prerušené.⁴⁹

Ďalšie zasadnutie slovensko-nemeckého vládneho výboru prebehlo 4. – 8. 12. 1939. Vtedy sa ešte raz prerokoval so slovenskými zástupcami návrh dohody, ktorý bol vytvorený 24. 11. 1939. Zasadnutie sa konalo 6. 12. 1939 pod vedením Bergemanna, v prítomnosti zástupcov Zahraničného úradu, ríšskeho ministerstva financií a Štábu branného hospodárstva v OKW. Slovenskú vládu opäť zastupovali Polyak a Karvaš. K novovytvorenej verzii zmluvy zaujala slovenská vláda stanovisko vo verbálnej nóte poslanej na nemecké vyslanectvo v Bratislave 16. 12. 1939. Táto nóta obsahovala k mnohým bodom pripomienky, o ktorých nemecká strana potom rokovala 29. 12. 1939. Nemci boli až prekvapivo ochotní odsúhlasiť takmer všetky slovenské návrhy.

Aspoň v krátkosti naznačme zmeny v niektorých podstatných paragrafoch „wehrowirtschaftsvertrag-u“ od prvého rokovania o nemeckom návrhu 18. 11. 1939 po nemeckú reakciu na verbálnu nótu slovenského MZV v decembri 1939.

Podľa § 2 sa slovenská vláda mala postarať o to, aby podniky vykonali objednávky čo najrýchlejšie a v prípade požiadania i o zvýšenie výrobných kapacít. Slovenská strana chápala, že rozširovanie výroby by jej mohlo spôsobiť problémy, preto sa chcela 18. 11. zaistiť doplnením paragrafu o vetu: „z týchto povinností nevznikajú pre slovenský štát žiadne nové finančné náklady“, s čím Berlín 24. 11. súhlasil. Vo verbálnej nóte zo 16. 12. 1939 slovenská vláda žiadala, aby sa táto veta vyňala z § 2 a vložila sa do § 12 „wehrowirtschaftsvertrag-u“. Mala sa

⁴⁶SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 626 277-281, AA na príslušné rezorty 22. 11. 1939, príloha: Bernard na AA 18. 11. 1939 – príloha: Hofmann – záznam zo zasadnutia 18. 11. 1939.

⁴⁷Ministerialdirigent (im Reichswirtschaftsministerium).

⁴⁸Tamže.

⁴⁹SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 626 268-273, AA na nem. vyslanectvo v Bratislave 25. 11. 1939.

vzťahovať na celú zmluvu, preto sa jej znenie čiastočne pozmenilo: „Z tejto zmluvy nevzniknú slovenskému štátu žiadne finančné ťarchy.“⁵⁰ Nemecká strana 29. 12. 1939 prijala aj túto požiadavku.⁵¹

Slovenská strana navrhla 18. 11. zmenu § 4, podľa ktorej mali dôstojník pre vojnové hospodárstvo (Wehrwirtschaftsoffizier) a nemeckí poverenci v podnikoch vykonávať dozor iba v prípade, ak sa v nich pracovalo na objednávkach daných nemeckou stranou. Dozor mal prebiehať po vzájomnej dohode s kontrolnými orgánmi slovenského ministerstva národnej obrany. Berlín 24. 11. slovenským prirániam vyhovel.⁵²

Rozsiahle rokovanie sa týkalo § 5, v ktorom sa hovorilo o pracovných silách. Slovenská vláda sa mala postarať, aby podniky na ich žiadosť ihneď dostali prídel pracovných síl, ktoré potrebujú. V prípade potreby mohla nemecká vláda prideliť i zamestnancov z Nemecka alebo Protektorátu. Ako sme už spomenuli, upozorňoval „skúsený“ Barckhausen už v septembri, že slovenská strana bude vystupovať proti prijímaniu pracovných síl z Protektorátu.

18. 11. 1939 slovenská komisia rozhodla, že § 5 prerokuje Polyak s Bergemannom na zasadnutí 21. 11. 1939. Po ich porade nasledovali rokovania v Berlíne – na Zahraničnom úrade 24. 11. 1939 a súčasne i porada s Polyakom a Karvašom. Slovenská strana si priala vsunúť formuláciu, obmedzujúcu prijímanie pracovných síl zo zahraničia. Celý paragraf mal mať nasledovnú podobu: „Nemecká vláda je oprávnená, ak to uzná za potrebné pre realizovanie objednávok, a ak slovenský úrad práce nepreukáže, že má potrebné pracovné sily, týmto podnikom prechodne prideliť tiež nemeckých ríšskych príslušníkov ako robotníkov, zamestnancov atď.“ Nemecká strana s tým hneď 24. 11. súhlasila.⁵³

Slovenská strana ďalej prosila (wurde gebeten) o vynechanie slov: „alebo príslušníkov Protektorátu Čechy a Morava“. Návrh odôvodňovala tým, že prítomnosť českých robotníkov by mohla mať nepriaznivý vplyv na politickú klímu. V tejto súvislosti vyjadrila pranie, aby sa čo najskôr prepustili českí robotníci zamestnaní na Slovensku. Nemecká strana navrhla teda prijať novú formuláciu do dodatkového protokolu k zmluve: „Bolo dohodnuté, že si nemecká vláda vyhradzuje zamestnávať robotníkov a úradníkov pri prevedení dodávok, a to okrem nemeckých štátnych príslušníkov, výnimočne tiež robotníkov a úradníkov z Protektorátu.“ Ďalej bolo dohodnuté, že bude prevedené postupné zníženie stavu českého robotníctva a úradníctva, pokiaľ je to možné bez narušenia chodu podnikov a ich výkonnosti.⁵⁴

6. 12. Polyak s Karvašom predniesli v Berlíne ďalší návrh na pozmenenie § 5. Vyjadrili pranie, aby boli české pracovné sily vyslané na Slovensko až so súhlasom slovenskej vlády⁵⁵. Mali sa tak zdržať „nežiaduce elementy“. Pre vyslanie ríšskych Nemcov nepožadovali prijať túto podmienku. Nemecká strana s touto zmenou znovu vyjadrila súhlas.

⁵⁰SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 626 234-235, odpis verbálnej nóty slov. MZV na nem. vyslanectvo v Bratislave zo 16. 12. 1939.

⁵¹SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-932, 1 961 934-935, Wi Rü Amt/ Stb. I b 1. – poznámka z 29. 12. 1939; nem. stanovisko k slovenskej verbálnej nóte zo 16. 12. 1939.

⁵²Die Deutsche Regierung wird diese Betriebe bei der Vorbereitung und Durchführung der ihnen von deutscher Seite gestellten Aufgaben durch den der deutschen Heeresmission zugewiesenen Wehrwirtschaftsoffizier und durch die der Heeresmission (Wehrwirtschaftsoffizier) unterstellten Beauftragten im Einvernehmen mit den vom Ministerium für Nationalverteidigung eingesetzten Kontrollorganen beaufsichtigen lassen. SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 626 261-267, AA na príslušné rezorty, OKW/Ausl, OKW/ W WiStb 27. 11. 1939 – v prílohe: návrh „wehrwirtschaftsvertrag-u“.

⁵³Tamže.

⁵⁴SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 626 181-199, Bernard na AA 10. 1. 1940: Wehrwirtschaftsvertrag – vývin zmien v § 5 – príloha, AA na príslušné rezorty 13. 1. 1940.

⁵⁵Der Vermerk zu Ziff. 5 wird deshalb in Abs. 1 wie folgt lauten: „Es besteht Einverständnis darüber, dass bei den Arbeitern und Angestellten, deren Verwendung zur Durchführung der Aufträge sich die deutsche Regierung vorbehält, neben deutschen Staatsangehörigen mit Einwilligung der slowakischen Regierung auch Arbeiter und Angestellte aus dem Protektorat ausnahmsweise verwendet werden können.“ SNA, fond Alexandrijský archív, II.C-932, 1 961 942-943, Wi Rü Amt/Stb. I b – poznámka 8. 12. 1939.

V slovenskej verbálnej nóte zo 16. 12. vznesla slovenská vláda k § 5 požiadavku, aby nemeckí ríšski príslušníci mohli byť zamestnávaní len prechodne. Berlín tejto požiadavke vyhovel. Taktiež do dodatku k § 5 sa malo vložiť, že predchádzajúce povolenie slovenskej vlády je potrebné nielen pri príslušníkoch protektorátu, ale i pri nemeckých ríšskych príslušníkoch.⁵⁶

Takúto zmenu už nemecká strana nebola ochotná prijať. Odmietala rovnoprávne postavenie pre občanov Nemecka a Protektorátu. 29. 12. 1939 sa konalo na Zahraničnom úrade opäť medzirezortné zasadnutie,⁵⁷ kde sa rokovalo o slovenskej verbálnej nóte zo 16. 12. 1939. Súhlasilo sa len s tým, aby bolo povolenie od slovenskej vlády potrebné pri zamestnávaní robotníkov z Protektorátu, ale nie nemeckých štátnych príslušníkov.

Paragraf 7 sa týkal opatrení v podnikoch a ich okolí na zamedzenie špionáže a sabotáže. Podľa slovenského návrhu z 18. 11. sa nemali uskutočňovať podľa pravidiel platných v Nemecku, ale podľa slovenských predpisov. Na základe nemeckého návrhu z 24. 11. sa vyňali z článku slová: „podľa slovenských predpisov“. Nemecká strana presvedčila slovenskú vládu tvrdením, že „v bežných prípadoch sa tieto predpisy (automaticky) budú uplatňovať“.

Nasledujúci § 8 bol zameraný na trestné činy spáchané vo vzťahu k podnikom. Podľa slovenského návrhu z 18. 11. mali byť stíhané nielen preto, že poškodzujú nemecké záujmy, ale sa mala prijať formulácia, že poškodzujú „spoločné záujmy nemeckej ríše a Slovenskej republiky“. Požiadavka sa odôvodňovala tým, že slovenské Ministerstvo spravodlivosti posudzuje každý trestný čin vzťahujúci sa na slovenský podnik ako čin proti záujmom Slovenska. S novou formuláciou Berlín súhlasil.⁵⁸ Zo slovenskej požiadavky je zjavné, že slovenskej vláde veľmi záležalo na formálnej podobe zmluvy a snažila sa využiť každú príležitosť na „manifestovanie rovnoprávneho postavenia“ Slovenskej republiky voči nacistickému Nemecku a obhájiť takýmto spôsobom suverenitu štátu.

Paragraf 9 obsahoval ustanovenia oslobodzujúce vývoz a dovoz za určitých podmienok od ciel. Podobne ako § 5 i § 9 bol už predmetom rozhovoru Polyáka s Bergemannom 21. 11. 1939. Ten však zostal otvorený i po porade na Zahraničnom úrade 24. 11. 1939.

Na rokovaníach v decembri Berlín kládol dôraz na to, aby sa vo „wehrwirtschaftsvertrag-u“ stanovil záväzok slovenskej vlády, že oslobodzuje od ciel dodávky pre podniky. Rozhodovanie o finančných a devízových otázkach sa malo ponechať na neskoršie rokovania vládnych výborov.⁵⁹ Slovenskí zástupcovia sa v novembri 1939 vyslovili, že v princípe s nemeckým návrhom súhlasia, ale ponechali si ešte vyhradené právo slovenskej vlády na rozhodnutie, či sa má colné oslobodenie týkať i iných poplatkov. Išlo im najmä o daň z obratu, ktorou Slovensko zaťažovalo dovoz.⁶⁰ V slovenskej verbálnej nóte zo 16. 12. 1939 bola vyjadrená požiadavka, aby sa toto uľahčenie nevzťahovalo na tovary, ktoré sa dopravujú do podnikov pre spotrebu alebo na upotrebenie. Taktiež sa nemalo vzťahovať na látky a predmety, ktoré mali byť upotrebené pri výrobe, alebo pri ďalšom spracovaní len ako pomocné látky. Dovoz surovín, polotovarov a na uskladnenie určených tovarov mal podliehať colnému záznamovému pokračovaniu, pričom

⁵⁶Der erste Satz des zweiten Absatzes in § 5 wird lauten: „Es besteht Einverständnis darüber, dass bei den Arbeitern und Angestellten, deren Verwendung zur Durchführung der Aufträge sich die Deutsche Regierung vorbehält, mit vorangehender Einwilligung der Slowakischen Regierung sowohl deutsche Staatsangehörige als auch Arbeiter und Angestellte aus dem Protektorat verwendet werden können.“ SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 626 234-235, odpis verbálnej nóty slov. MZV na nem. vyslanectvo v Bratislave zo 16. 12. 1939.

⁵⁷SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-932, 1 961 934-935, Wi Rü Amt/ Stb. I b 1. – poznámka z 29. 12. 1939.

⁵⁸Die Slowakische Regierung wird dafür sorgen, dass die in Bezug auf die Betriebe begangenen Handlungen und Unterlassungen, die geeignet sind, die gemeinsamen Interessen des Deutschen Reichs und der Slowakischen Republik zu schädigen (z.B. Landesverrat, Sabotage, Verstöße gegen die Arbeitsordnung usw.), gleichviel, ob sie innerhalb oder ausserhalb der Betriebe begangen werden, mit der ganzen Schärfe strafrechtlich ebenso verfolgt werden, wie ausschliesslich gegen die Interessen der Slowakischen Republik gerichtete Handlungen und Unterlassungen. Tamže.

⁵⁹SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-932, 1 961 942-943, Wi Rü Amt/Stb. I b – poznámka 8. 12. 1939.

⁶⁰Tamže.

jednotlivé otázky sa mali riešiť internou cestou.⁶¹ Na porade na Zahraničnom úrade 29. 12. 1939 nemecká strana túto slovenskú požiadavku odsúhlasila.⁶²

Zaujímavý argument použila slovenská komisia 18. 11. voči § 11. Ohľadom udelenia zákaziek, výroby, prevzatia produktov a určovania cien sa mali medzi podnikmi a Nemeckom poverenými orgánmi uzavrieť zvláštne dohody. V prípade, ak by sa dohoda neuzavrela, mali dodávky pre Wehrmacht platiť v pôvodnej verzii zmluvy podľa pravidiel platných v nemeckej ríši. Slovenským zástupcom sa javil „zmysel tejto vety nejasný“, čo odôvodňovali tvrdením, že nepoznajú nemecké ustanovenia. Slovenská strana navrhovala 18. 11. prečiarknuť spojenie v „nemeckej ríši“, malo sa postupovať podľa ustanovení platných pre dodávky slovenskej armáde.⁶³ Slovenská komisia použila v tomto prípade zaujímavú taktiku. Poukazovaním na svoju „neinformovanosť“ sa pokúsila o zachovanie „suverénnych“ práv slovenského štátu – čiže platnosť slovenských predpisov na slovenskom území.

Nemecká strana vyjadrila 24. 11. obavu, že slovenské firmy by mohli napr. požadovať prehnané vysoké ceny, a tým by sabotovali uzavretie dohody. V týchto prípadoch sa malo konať podľa slovenských ustanovení, ktoré pochádzali ešte z obdobia ČSR.⁶⁴ Článok sa mal ale končiť slovami: „s primeraným ohľadom na ustanovenia platné pre dodávky wehrmachtu v nemeckej ríši“. Výhrady slovenskej vlády voči nemeckému návrhu § 11 nachádzame aj 6. 12. Nemecká strana predložila novú verziu, podľa ktorej sa mala slovenská vláda zaviazat', že v prípade nutnosti zakročí a bude pôsobiť na podniky, aby dohodu uzavreli.⁶⁵

V slovenskej verbálnej nóte zo 16. 12. si slovenská vláda nechala ponechať možnosť, aby mohla záležitosť najskôr posúdiť a až potom sa rozhodnúť, či má podnik s príslušným nemeckým miestom uzavrieť zmluvu.⁶⁶ Tento slovenský návrh sa Berlínu nepozdával, o čom rokovali nemecké orgány 29. 12. Nemecká strana preto znovu zmenila znenia sporného odstavca: „V prípade, že podobná dohoda sa neuskutoční, preskúma slovenská vláda prekážky dohodnutia a bude pôsobiť na príslušné podniky, aby uzavreli primeranú dohodu.“⁶⁷ Bratislava ustúpila a s novým kompromisným návrhom súhlasila.

V pôvodnej zmluve z 11. 10. sa § 13 týkal zoznamu slovenských podnikov. Slovenská komisia na zasadnutí 18. 11. zastávala názor, že uvedené podniky stačia na splnenie nemeckých zbrojárskeho záujmov. V každom prípade sa mali presne určiť podniky, ktoré sa ešte neskôr zaradia do zoznamu. Berlín 24. 11. súhlasil s tým, aby sa po prerokovaní zoznam uzavrel. Ak by sa však neskôr ukázalo ako nutné včleniť sem i iné firmy, mali sa uzatvoriť s nimi dodatkové dohody. Nemecká strana ďalej súhlasila s tým, že si prenajala účastinnú spoločnosť Štátne liehovary a rafinérie v Leopoldove s obmedzením, podľa ktorého sa ich využitie nemalo vzťahovať na dodávky liehu. Vyžiadala si to slovenská strana, aby sa tým nenarušila monopolná organizácia na Slovensku. Guvernér SNB I. Karvaš sa vyslovil proti začleneniu účastinnej spoločnosti Žilinskej továrne na papier do zoznamu zbrojných podnikov. Uviedol, že je pre Slovensko obzvlášť dôležitá

⁶¹SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 626 234-235, odpis verbálnej nóty slov. MZV na nem. vyslanectvo v Bratislave zo 16. 12. 1939.

⁶²SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-932, 1 961 934-935, Wi Rü Amt/ Stb. I b 1. – poznámka z 29. 12. 1939.

⁶³SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 626 277-281, AA na príslušné rezorty 22. 11. 1939, príloha: Bernard na AA 18. 11. 1939 – príloha: Hofmann – záznam zo zasadnutia 18. 11. 1939.

⁶⁴SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 626 268-273, AA na nem. vyslanectvo v Bratislave 25. 11. 1939.

⁶⁵Der zweite Satz des Punktes 11 wird folgende Formulierung erhalten: „Erforderlichenfalls wird die Slowakische Regierung die Betriebe zum Abschluss einer solchen Vereinbarung veranlassen.“ SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 626 243-245, AA na nem. vyslanectvo v Bratislave 11. 12. 1939.

⁶⁶Im § 11 wird der zweite Satz lauten: „Falls eine solche Vereinbarung nicht zustandekommt, wird die Slowakische Regierung die ihrem Abschluss entgegenstehenden Hindernisse prüfen und nach ihrem Ermessen die fraglichen Betriebe zum Abschluss einer Vereinbarung veranlassen.“ SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 626 234-235, odpis verbálnej nóty slov. MZV na nem. vyslanectvo v Bratislave zo 16. 12. 1939.

⁶⁷„Falls eine solche Vereinbarung nicht zustandekommt, wird die slowakische Regierung die ihrem Abschluss entgegenstehenden Hindernisse prüfen und die fraglichen Betriebe zum Abschluss einer angemessenen Vereinbarung veranlassen.“ SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-932, 1 961 934-935, Wi Rü Amt/ Stb. I b 1. – poznámka z 29. 12. 1939.

pre vývoz do devízových krajín. Na opakované naliehanie slovenskej vlády sa Berlín rozhodol vzdať možnosti využívať túto továreň⁶⁸ a zmluva o vojnovom hospodárstve sa na ňu nevzťahovala. V tomto môžeme vidieť aspoň čiastkový úspech slovenského úsilia.

SLOVENSKÉ NÁVRHY NA ZMENY V § 3 ALEBO – „POHÁR NEMECKEJ TRPEZLIVOSTI PRETIEKOL!“

Výsledky novembrových a decembrových rokovaní, vrátane požiadaviek v slovenskej verbálnej nóte zo 16. 12. 1939 v podstate prijala nemecká strana 29. 12. 1939 a zdalo sa, že už nič nestojí v ceste podpísaniu zmluvy.⁶⁹ Nemecký vyslanec v Bratislave H. Bernard počas osobného rozhovoru s ministrom zahraničných vecí F. Ďurčanským 4. 1. 1940 upozornil na súrnosť uzavretia zmluvy.

Hneď nasledujúci deň prišiel na nemecké vyslanectvo osobný list Ďurčanského vyslancovi Bernadovi, v ktorom sa nachádzali slovenské výhrady k pripravovanej zmluve.⁷⁰ Bernard označil neskôr zmeny § 4, 6 a 10 za nevýznamné, ktoré mohla nemecká strana prijať. Námietky nemal ani proti tomu, aby sa do zmluvy vsunul slovenský návrh ohľadne dodatkového protokolu k § 5.⁷¹ Slovenská vláda v ňom žiadala, aby sa namiesto potrebných ríšskych odborných pracovníkov povolali späť rovnocenné slovenské odborné pracovné sily, ktoré boli zamestnané v Nemecku. Rozhodujúci význam však prikladal nemecký vyslanec Bernard slovenským návrhom ohľadne § 3, ktorý mal podľa neho oproti pôvodnému úplne rozdielne znenie. Keďže práve tento paragraf sa stal zdrojom januárového napätia v slovensko-nemeckých vzťahoch, chceli sme osobitne analyzovať tento bod a zámerne sme sa mu doteraz vyhýbali.

Problém sa týkal otázky využívania týchto podnikov. Jednoducho povedané, či celú produkciu dostane nemecká strana, prípadne či niečo získa Slovensko. Išlo o veľmi dôležitú otázku nielen dodávok na vnútorný trh, ale aj exportu.

V prvom nemeckom návrhu mal § 3 nasledovné znenie: „Rozsah objednávok pre obranu nemeckého štátu bude stanovený tak, aby okrem prevedenia týchto objednávok bola zaistená i účasť slovenskej výroby na využití týchto bližšie označených podnikov. Účasť a rozsah slovenskej výroby na využití menovaných podnikov, ktorá je potrebná či už pre účely civilného zásobovania štátu, či pre účely vývozu, sa určí v spolupráci medzi slovenským ministerstvom hospodárstva (Najvyšší hospodársky úrad) a nemeckou vojenskou misiou (dôstojník pre vojnové hospodárstvo).“⁷² Po zasadnutí 18. 11. sa do § 3 malo vložiť: „S ohľadom na potreby slovenskej armády.“ Na porade 24. 11. 1939 nemecká strana navrhovala, aby sa v § 3 nahradili slová „pre účely civilného zásobovania“ formuláciou „pre vlastnú slovenskú potrebu“. Tým sa malo vyjadriť, že sa zohľadnili potreby slovenskej armády. Slovenskou stranou navrhnuté slovné spojenie: „s ohľadom na potreby slovenskej armády“ sa malo vypustiť. Ak by však trvala na prijatí tejto vsuvky, pripúšťala sa možnosť, že by s ňou nemecká strana súhlasila.⁷³ Tento nový návrh bol predmetom rokovania Š. Polyáka a I. Karvaša 6. 12. 1939. Zo slovenskej strany neboli voči § 3 vznesené žiadne námietky. V slovenskej verbálnej nóte zo 16. 12. 1939 tiež nie sú navrhované žiadne zmeny. Spomínaný

⁶⁸SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-932, 1 961 934-935, Wi Rü Amt/ Stb. I b 1. – poznámka z 29. 12. 1939: nem. stanovisko k slovenskej verbálnej nóte zo 16. 12. 1939.

⁶⁹SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 626 225-228, AA na nem. vyslanectvo v Bratislave 30. 12. 1939.

⁷⁰SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 626 181-199, slov. MZV (Ďurčanský) na nem. vyslanectvo v Bratislave (Bernard) 5. 1. 1940. – príloha, AA na príslušné rezorty 13. 1. 1940.

⁷¹SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 626 181-199, nem. vyslanectvo v Bratislave (Bernard) na AA 10. 1. 1940 – príloha, AA na príslušné rezorty 13. 1. 1940.

⁷²SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 626 181-199, Bernard na AA 10. 1. 1940: Wehrwirtschaftsvertrag – vývin zmien § 3 – príloha, AA na príslušné rezorty 13. 1. 1940.

⁷³SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 626 268-273, AA na nem. vyslanectvo v Bratislave 25. 11. 1939.

Ďurčanského list z 5. 1. 1940 však zásadne menil slovenské stanovisko k danému problému. Ďurčanský navrhol, aby sa najprv zaistilo úplné zásobovanie podnikov i obyvateľov Slovenska, následne slovenský export a až zostatok sa mal exportovať do nacistického Nemecka.⁷⁴

Bernard s pohoršením hlásil Berlínu: „Doterajšia, spoločne vytvorená verzia, vychádzala z jednoduchých skutočností, že zbrojárske a celkový hospodársky osud Slovenska je zreteľne spojený s osudom nemeckej ríše tým spôsobom, že aj Slovensko má záujem na tom, aby sa zbrojárske možnosti Slovenska dali úplne k dispozícii ríšskej obrane, ako je to len možné za zachovania životných záujmov slovenského národa.“⁷⁵ Ďalej Bernard uvádzal: „Vyhovelo sa slovenskému prianiu ohľadne celulózky v Žiline, lebo Nemecko uznalo, že jej export je nutný pre záujmy Slovenska. Základným princípom doterajšej verzie bolo: Najprv a predovšetkým vonkajšia bezpečnosť, potom zaistenie vnútorných potrieb národa. Naproti tomu predstavuje nová verzia veci v obrátenom poradí: najprv záujmy civilného zásobovania obyvateľstva a potom poskytnutie hospodárskych prostriedkov pre veľkú úlohu spoločnej vonkajšej obrany.“⁷⁶ Nová verzia podľa Bernarda síce úplne nevylučovala zbrojárske záujmy Nemecka, predsa by však ako taká výrazne stratila na hodnote.

8. 1. 1940 Bernard opäť dlhšie hovoril s Ďurčanským, pričom mu jasne povedal, že nová verzia § 3 je neprijateľná. Prejavil údiv nad tým, že slovenská strana nesúhlasí s nemeckým návrhom k § 3. Všetky priania slovenských vyjednávatel'ov, ktoré predniesli v Berlíne a v Bratislave, sa vraj dovtedy splnili. Ďurčanský mu – ako Bernard poznamenal – „zvyčajným spôsobom vysvetlil, že nebol tak podrobne informovaný. Predložil zmluvu Najvyššej hospodárskej rade a jej úsudok si najskôr musel vziať za svoj. Vyslovil sa, že „ešte raz ale preverí túto záležitosť“ a vypočuje si berlínske vyjednávatel'ov Polyaka a Karvaša.“⁷⁷ Príčinu Ďurčanského správania si Bernard vysvetľoval nasledovne: „Ďurčanský si myslí, že musí neustále brániť slovenské životné záujmy. Táto myšlienka nutnej obrany ovláda celé jeho konanie.“⁷⁸ Ďalej uvádzal, že slovenská vláda asi dúfa, že zbrojovky by mohli čiastočne exportovať zbrojný materiál aj do iných krajín, napr. do Fínska. Ďurčanský podľa neho začne sotva pokojne spolupracovať. Naproti tomu predseda vlády V. Tuka podľa Bernarda preukazoval vraj plné porozumenie, ale bol príliš slabý, aby sa mohol presadiť proti Ďurčanskému. Ďurčanského ďalej označil za „jediného skutočne aktívneho pracovníka medzi slovenskými ministrami“.

Zahraničný úrad vyvodzoval zo slovenských návrhov tendenciu odsúvať uzavretie dohody.⁷⁹

Ďurčanský inicioval 16. 1. 1940 zasadnutie, na ktorom sa mali odstrániť nezhody ohľadne „wehrrirtschaftsvertragu“. Zúčastnili sa ho o. i. i guvernér SNB I. Karvaš a vyslanec Š. Polyak.⁸⁰ Na základe ústnej porady sa rozhodla slovenská vláda zrieknuť novej verzii § 3 a 5. Vyjadřila však obavy nad tým, že i pre export v doterajšom rozsahu potrebuje získať predchádzajúci súhlas od DHM, čo sa rovná úplnej kontrole exportu touto nemeckou misiou.⁸¹ Aby sa odstránili tieto obavy slovenskej vlády, prijalo sa nasledovné ustanovenie do dodatkového protokolu k § 3: „Bolo dohodnuté, že v prílohe uvedené podniky budú aj naďalej pracovať v terajšom rozmere ku krytiu slovenskej domácej potreby ako tiež ku krytiu devízy donášajúceho vývozu. V prípade, že

⁷⁴Nato upozornil už LIPTÁK, Príprava..., ref. 6, s. 336.

⁷⁵SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 626 181-199, nem. vyslanectvo v Bratislave (Bernard) na AA 10. 1. 1940 – príloha, AA na príslušné rezorty 13. 1. 1940.

⁷⁶Tamže.

⁷⁷Tamže.

⁷⁸Tamže.

⁷⁹SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 626 181-199, AA na príslušné rezorty 13. 1. 1940.

⁸⁰SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 626 141-3, „Außenminister Durčanský hat heute zu einer Sitzung eingeladen, um die Unstimmigkeiten bezüglich des Wehrrirtschaftsvertrages endgültig zu beseitigen. An der Sitzung nahmen unter anderen auch der Gouverneur der Nationalbank, Karvas und Gesandter Polyak teil. Auf Grund der mündlichen Aussprache hat die slowakische Regierung auf ihre Forderung auf Neufassung der Ziffer 3) und der Ziffer 5) des Wehrrirtschaftsvertrages verzichtet. (...)“

⁸¹SNA, f. Alexandrijský archív, II.C-937, 5 626 140-143, AA – Schnellbrief 18. 1. 1940 – v prílohe: nem. vyslanectvo v Bratislave na AA 16. 1. 1940.

prevedenie nemeckých objednávok nie je možné previesť bez ujmy slovenských záujmov, musí byť o týchto objednávkach dočlenený dohovor medzi slovenským ministerstvom hospodárstva a nemeckou vojenskou misiou (dôstojník pre vojnové hospodárstvo), pričom má byť braný zreteľ na slovenskú vlastnú potrebu a na nutný vývoz, donášajúci devízy.⁸²

Táto verzia nebola proti nemeckým záujmom. Ako sa vyjadril Bernard nebolo „v nemeckom hospodárskom ani politickom záujme“ obmedzovať slovenský export prinášajúci devízy potrebné na pokrytie vlastnej slovenskej produkcie.

Prijal sa tiež dodatok k § 5, podľa ktorého sa mali povolať z Nemecka slovenské kvalifikované pracovné sily, ktoré tam boli zamestnané. Až v prípade ich nedostatku sa mali v zbrojárskych podnikoch zamestnať nemeckí štátni príslušníci. Nemecká strana proti tomu nenamietala, pretože podľa nej vhodné kvalifikované sily sa medzi slovenskými občanmi „sotva mohli nachádzať“.⁸³

WEHRWIRTSCHAFTSVERTRAG – NESLÁVNÝ VÝSLEDOK VEĽKÉHO ÚSILIA

Prijatiu zmluvy už teda nič nestálo v ceste, keďže slovenská vláda svoje námietky stiahla. Po dlhých rokovaniach, na ktorých sa zúčastnili všetky príslušné ministerstvá, sa uzavrela 30. 1. 1940 Zmluva o brannom hospodárstve.⁸⁴ Za slovenskú vládu ju podpísali minister zahraničných vecí Dr. F. Ďurčanský a splnomocnený minister Dr. Š. Polyak. Za nemeckú vládu podpísali dohodu nemecký vyslanec v Bratislave H. Bernard a vedúci nemeckej vojenskej misie genpor. P. Otto. Dohoda nebola predložená parlamentu na schválenie.

Zmluva o brannom hospodárstve obsahovala trinásť paragrafov, dodatkový protokol k § 3 a 5 a zoznam slovenských podnikov.⁸⁵

Ak len stručne charakterizujeme výslednú zmluvu, možno povedať, že § 1 zabezpečoval Nemecku právo na využitie a § 2 na kontrolu podnikov uvedených v zozname. Nemecké orgány mali právo spolupôsobiť pri stíhaní trestných činov, smerujúcich proti spoločným záujmom „nemeckej ríše“ a Slovenskej republiky (§ 8). Slovenská vláda sa zaviazala plynule zabezpečovať dodávky pre Nemecko a na jeho požiadanie okamžite zvýšiť výrobnú kapacitu podnikov (§ 2), ďalej prideliť dostatočné množstvo pracovných síl, vrátane využitia nemeckých (§ 5) a českých pracovných síl (dodatkový protokol k „piatemu bodu“). Slovenská strana sa mala postarať tiež o bezpečnostnú ochranu podnikov, ich ochranu pred špionážou a sabotážou i o protiletectkú obranu (§ 7). V toľko diskutovanom § 9 slovenská vláda nakoniec povoľovala bezcolný dovoz surovín, polofabrikátov a hotových výrobkov z Nemecka a Protektorátu, ak slúžili na uskladnenie, výrobu alebo ďalšie spracovanie tovarov určených pre nemecké vojnové hospodárstvo, s výnimkou pomocných látok a spotrebných predmetov. Slovenské januárové návrhy ukazujú, aký bol dôležitý § 3 a dodatkový protokol k „bodiu tretiemu“. Podľa § 3 mala byť zaistená účasť slovenskej výroby na využití podnikov. Jej rozsah sa mal však určiť až po rokovaniach s dôstojníkom pre vojnové hospodárstvo. V dodatkovom protokole sa uvádzalo, že v prílohe

⁸²Tamže.

⁸³Tamže.

⁸⁴Slovenské znenie zmluvy o vojnovom hospodárstve bolo uverejnené v práci HUBENÁK, Politika..., ref. 4, dok. č. 69.

⁸⁵Zmluva zahŕňala 25 podnikov: Sandrik, ú. s. továreň na strieborné a kovové výrobky, Dolné Hámry; Akc.spol., predtým Škodove závody v Plzni, Dubnica nad Váhom; C. A. Scholtz a.s. Matejovce; Techna s. r. o. Nové Mesto nad Váhom; Tauš, továreň na armatúry a kovový tovar Myjava; Štátne železiarne a oceliarnie, ú. s. Podbrazová s pobočnými závodmi: Železná bane Širský Železník, Vysoké pece Tisovec, Oceliarnie, valcovne a rúrovne Podbrazová, Stavba mostov Piesok, Železné konštrukcie Piesok; Ocelový dom, ú. s. Praha, závod Pohorelá; Česko-slovenská Zbrojovka, a. s. Brno, závod Považská Bystrica; Dynamit Nobel, ú. s. Bratislava; Goertz, a. s. C. P. Goertz, optický ústav Bratislava; Akc. spol. železiarskych a oceliarskych závodov Prakovce; Bratia Micherovia, závod na vodomery, plynomery a kovový tovar, Stará Turá; Banská a hutná spoločnosť, Praha, závod Trnava a iné.

uvedené podniky budú pracovať v terajšom rozmere na krytie slovenskej domácej potreby, ako tiež na krytie devízy donášajúceho vývozu.

Na prvý pohľad sa môže zdať, že Nemecko dosiahlo všetko, čo chcelo. Mohlo udeľovať slovenským zbrojárskym podnikom objednávky a ich uskutočnenie mali zaistiť jednotlivé paragrafy „wehrwirtschaftsvertrag-u“. Naproti tomu boli práva slovenského štátu v zmluve zastúpené v zreteľne menšom rozsahu a boli formulované skôr všeobecne.

Konštatovať len výsledok by však nemalo stačiť tomu, kto chce objektívne zhodnotiť stupeň závislosti slovenského štátu od nacistického Nemecka. Dôležitú úlohu pri tom zohráva i poznanie rokovania, ktoré uzavretiu Zmluvy o vojnovom hospodárstve predchádzali. Berlín nemal vytvorenú presnú koncepciu slovensko-nemeckého vzťahu. Zmluvou si chcel spočiatku pre seba vyhradiť totálne dispozičné právo na slovenské podniky, postupne však od tejto požiadavky pod vplyvom zahraničnopolitickej situácie upustil. Vedúci DMK genpor. F. Barckhausen považoval i návrh zo septembra 1939 za nevhodný na rokovania so slovenskou vládou. Po porade na Zahraničnom úrade 11. 10. 1939 sa vytvorila opäť o niečo miernejšia verzia zmluvy, ktorá sa napokon predložila i slovenskej vláde. Berlín sa napr. vzdal požiadavky, aby sa trestné činy proti „nemeckej ríši“ súdili podľa nemeckého práva. Bratislava sa „chopila“ „zdržiavacej“ taktiky a neustále vznášala voči nemeckým návrhom svoje pozmeňovacie protinávhrhy. V mnohých prípadoch išlo skôr o takmer nepodstatné požiadavky, s ktorými nemecká strana väčšinou súhlasila, alebo ich čiastočne zmenila. Zatiaľ čo sa Berlín snažil vychádzať Bratislave v ústrety, tá jeho ústupky prijímala ako samozrejmosť a zároveň žiadala nové zmeny. Najviditeľnejším príkladom takéhoto prístupu je slovenská verbálna nóta zo 16. 12. 1939. Takmer všetkým slovenským požiadavkám nemecká strana vyhovela, o. i. sa zriekol Berlín dokonca i Žilinskej továrne na papier. Z objektívnych dôvodov musíme však poznamenať, že tento ústupok považovala nemecká strana za „vhodný“, pretože ani v jej záujme nebolo obráť Slovensko úplne o možnosť získania potrebných devíz. Bratislava však namiesto „vd'ačnosti“ za nemecké ústupky reagovala ešte trífalejšími návrhmi, s ktorými prišiel Ďurčanský začiatkom januára. Prednosť mala dostať produkcia pre Slovensko a jeho export a až potom mali byť naplnené nemecké zbrojné ambície. Týmto však pohár nemeckej trepezlivosti pretiekol a ako poznamenal Bernard – taktó by celá zmluva stratila zmysel. Slovenská vláda – no predovšetkým „jediný aktívny“ slovenský minister Ferdinand Ďurčanský – nemeckú stranu síce dovtedy neustále akoby „skúšala“, kam až môže vo svojich návrhoch zájsť. Teraz však zaregistrovala rázny nemecký odpor a napokon sa vzdala svojich „ďalekosiahlych plánov“ ohľadne využitia produkcie podnikov dôležitých pre vojnové hospodárstvo.

Prijatím tejto zmluvy získali Nemci právo kontroly výroby a určité správne funkcie v 25. najdôležitejších slovenských zbrojárskych podnikoch, ktoré začali pracovať pre nemeckú armádu. Slovenská vláda ňou prevzala záväzok exportovať výrobky týchto podnikov a tovární (zbrane, munícia,...) výhradne do „nemeckej ríše“ – na úver.⁸⁶

Suško správne poznamenal, že „Z vonkajšieho hľadiska je pri porovnaní so Zmluvou o ochrannom pásme nápadné ešte výraznejšie podriadené postavenie Slovenska, čo sa prejavilo už vo forme formulácií: zmluva sa prakticky skladala zo slovenských záväzkov a povinností, ktoré boli pri komplikovanejších otázkach podrobne rozvedené, zatiaľ čo Nemecko sa k ničomu nezaväzovalo a ustanovenia určujúce postavenie Nemecka obsahovali len samé práva. Určité nemecké ústupky sa skrývali buď za nemeckými právami, alebo boli obsiahnuté až v dodatkovom protokole. Už zbežné porovnanie so zmluvou o pásme ukazuje, ako pokročil proces závislosti od nacistického Nemecka.“⁸⁷

⁸⁶Tieto podniky dodávali Wehrmachtu svoje výrobky vo vývoznej hodnote: v roku 1940 – 132,4 mil. Ks; r. 1941 – 309,8 mil. Ks; r. 1942 – 578,9 mil. Ks; r. 1943 – 1004,3 mil. Ks; r. 1944 – 1762,9 mil. Ks; čo „nemecká ríša“ v skutočnosti nezaplatila. DAXNER, I.: Ľudáctvo pred Národným súdom 1945-1947. Bratislava : SAV, 1961, s. 155.

⁸⁷SUŠKO, ref. 34, s. 704.